

Стево Лапчевић

УДК: 27-14

14 Ролс Ц.

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

Музеј Срема, Сремска Митровица

lapcevicst@gmail.com

DOI: 10.18485/rit.2022.20.38.1

Оригинални научни рад

Датум пријема: 14.1.2022.

МОГУЋЕ ХРИШЋАНСКО ЧИТАЊЕ ТЕОРИЈЕ ПРАВДЕ ЦОНА РОЛСА

Резиме

Аутор нуди могућу хришћанску интерпретацију Теорије правде Цона Ролса, рада којим је један од најважнијих савремених политичких мислилаца на историјску сцену, након вишедеценијске доминације позитивистичкој, вратило нормативно-онтолошкој поглед на политику. Чинећи то, аутор настоји да кроз паралелну анализу са радовима Владике Николаја Велимировића који се ипачу разјашњења концепција правде у Хришћанству и улоге Боја као Законодавца укаже на хришћански корен Ролсовој концепцији савршене процесуалне правде, коју назива „некорумпираним правдом“. Основна теза коју аутор доказује јесте став да Ролсов концепт вели незнања и правде схваћене као исправно, а не добро, уз нужности људској прихватања исте без обзира на консеквенце по њега (знајући да упркос свему чини исправно), представља суштинску дефиницију Боја као Законодавца, на начин на који то чини Владика Николај Велимировић.

Кључне речи: *правда, незнање, Бој, рационално, слобода, вера, етика.*

Увод

Питање правде, или боље речено, питање њене дистрибуције унутар заједнице/заједница споредно је у односу на питање на основу чега дефинишемо примарна њена начела, односно која су њена исходишта и како до њих долазимо. Када се договоримо где је почетак правде, односно под којим условима и на који начин дефинишемо почетне премисе из којих исходе темељни принципи који, да би били такви, морају имати етички, морални карактер, онда можемо очекивати и то да најпре схватимо, а потом и прихватимо као исправне механизме њене дистрибуције, односно начин на који ови базични принципи даље обликују друштвену структуру и односе. Управо то питање у фокусу је Ролсовог (John Rawls) истраживања у раду *Теорија правде* (1971) којим ћемо се и ми бавити из угла могућег хришћанског погледа на овај текст.

Повод за ово истраживање дао нам је између осталих и Жак Елил који у свом знаменитом раду *Анархија и хришћанство* (1991; 2011) настоји да објасни могућности успостављања такве заједнице која ће, ослањајући се на хришћанску теологију, успети да превреднује техничко друштво у којем доминира машина те да га, обновљеног, поново врати човеку. На том путу, за разлику од својих претходника, Елил налаже не револуцију друштва, већ човека, његово „отварање“ према Богу као извору правде, као што је у свом раду *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith* (1942; 2009) записао управо Џон Ролс. Тек према Богу и од Бога „отворен“ и у заједницу након „конверзије“ враћен човек, може донети жељену промену. Она не може бити дело друштвених механизма (Rawls 2009: 233).

Па ипак, оно што Елил, као уосталом ни други анархизму склони боготражитељи, попут значајних Николаја Берђајева¹ или Димитрија Мерешковског² ипак не нуде, јесте ближе објашњење начина жељеног људског прихватања правде и њене даље дистрибуције у поретку који треба да настане. Проналазећи везе између различитих хришћанских анархистичких концепата и Ролсове теорије правде³, а водећи се констатацијом Душана Павловића да је Ролсова теза значајна и отуда што је постала расадник различитих њој мање или више сличних теорија⁴, покушали смо да дамо сопствену интерпретацију могућег хришћанског читања *Теорије правде*, ослањајући се пре свега на Николаја Велимировића који се у свом раду *Номологија – наука о Закону* (1977; 2013) бавио управом оним проблемима којих се дотиче и Ролс.

Бог као некорумпирана правда

Основна поставка од које Ролс полази, а која нам се чини конгруентном са хришћанским схватањем питања порекла принципа правде, јесте потреба за њеним осигуравањем од искушења интуитивности, односно нужност заштите њених базичних принципа од опасности да буду корумпирани – подређени личним интересима, појединачним добрима и у крајњем случају

1 Видети: О човековом ропству и слободи, Нова религијска свест, Дух и реалност, Човек и машина...

2 Видети: Религија и револуција

3 Уз не безначајну напомену да смо Ролсове радове *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith* и *On my religion* прочитали тек након што смо ову везу учили и посветили се њеном истраживању.

4 Павловић, Душан Непристрасно и принцип аутономије личности у: Хабитус бр.1, Београд 2013.

користи. У том смислу, Ролсова теорија правде супростављена је утилитаристичким принципима правде који праведност подређују користи.

Подређујући принцип добра и корисности принципу исправности, чинећи то на начин да оне на које се принципи правде примењују држи на дистанци од истих (њихове субјективне процене суштински не дотичу правду као такву, па су отуда они позвани да стварају такве околности у којима ће искушења која човека одвајају од правде бити минималне (Ролс 1998: 69, 92-93), Ролс оставља значајан простор да се о његовој теорији промишља и са хришћанског аспекта у којем једнако доминирају принципи правде који налажу потпуну зависност друштвених и политичких закона од њихових вредности које су, као и код Ролса, морално-етичког карактера.⁵ (Велимировић 2013б: 285, 287) И код Ролса, као и код Мојсија, друштво је праведно онолико колико се у стварању сопствене схеме приближава идеалу правде која је у првом случају резултат неке врсте договора склопљеног у почетном положају захваљујући „вело незнања“, док је у другом плод воље надаравног разума на који човекова интуитивност, баш као ни код Ролса, не може да утиче⁶.

Чак и сам Ролс, иако ће на неколико места напоменути да није потребно ангажовање теолошких и метафизичких концепција (Ролс 1998:406) (али их и не негира а priori), наводи да његова и теолошке поставке имају заједничку тачку у дефинисању доброг независно од исправног (Ролс 1998: 39) чиме се може објаснити како веза добра и праведности тако и немогућност човека навикнутог на то да између доброг и исправног стоји знак једнакости да разуме одређене поступке који јесу исправни упркос чињеници да се опиру утилитарној логици.

Но, вратимо се поново добру које је подређено исправном (Ролс 1998: 45) тачки у којој се, ако не преклапају, а оно макар сусрећу хришћанска и рол-

5 Можда није лоше размишљати о платонизму као тачки спајања из које излазе све могуће сличности.

6 И мада овде на први поглед имамо очигледни раздор, уколико помоћ потражимо од Жака Елила, лако можемо увидети да јаз и није толико непремостив. Наиме, у свом раду Анархија и кршћанство, Елил констатује да је поштовање Закона који Бог даје ствар личног опредељења. „Обраћање“ како га назива ствар је коју сам са собом решава човек – духом, а подразумева прихватање јасно одређеног начина живота и службу, што ономе ко прихвати од Бога дате принципе правде не чини привилегованим, већ додатно „оптерећеним“. (Елил 2011: 11) Тиме Елил заправо наглашава могућност разумевања Божије правде као концепт који постаје уговорни онда када га човек прихвати, што налазимо и у основи концепта који нуди Ролс. На истим позицијама је и Николај Берђајев који констатује да је сваки покушај прилике на поштовање Божије правде резултат пада цркве – њеног везивања за државу и копирање природе државних прописа. Више о томе: Берђајев, Николај Нова религијска свест и друштвена стварност, Београд 2001.

совска правда. У овом случају, негација „доброг“ као елемента правде у ролсовској као и у хришћанској традици исходи из везивања „добра“ за субјективну процену (Ролс 1998: 401), за концепт интуитивности, који у одређењу принципа правде и њеној дистрибуцији унутар система који ка правди тежи, наводи на ослањање не на оно што је исправно са аспекта правде, већ на оно што само изгледа као такво (Ролс 1998: 47). Плурализам правде може постојати искључиво као израз јасно одређених приоритета у склопу базичног схватања принципа правде, а не као више сукобљених принципа који ће се провизорно прихватати у зависности од субјективних процена (Ролс 1998: 48).

Па ипак, искључивање интуитивности не значи и ограничење слободе. Ролс брани право на самостално дефинисање сопствених циљева и добра, али под условом да остају у границама договорене правде. Како је правда одвојена од субјективне процене добра, то је свако рационално промишљање слободно јер ни на који начин не може да утиче на „оно што је исправно и праведно“ (Ролс 1998: 403).

Овде за тренутак морамо застати како бисмо се сетили Заповести које на Синају Бог преко Мојсија даје Јеврејима, а које саме по себи представљају јасно дефинисане приоритете на начин на који о њима говори и Ролс. (Велимировић 2013а: 466-488) Овај својеврсни Завет јесте телеолошки у смислу постојања вишег ауторитета и плана (што свакако није нешто са чиме би се Ролс могао олако сложити), али није детерминишући. Он заправо пориче каузалитет и допушта човеку да вежба своју слободу тиме што ће сам дефинисати своје циљеве и потчинити их базичном принципу правде⁷. Ту наилазимо још једну сличност са Ролсом, поготово ако ову темељну хришћанску поставку ставимо у контекст ролсовске идеје о тржишном социјализму.

Завет који се, кроз даривање Закона човеку, успоставља као некорумпирана (савршено процедурална) правда, ову врсту слободе омогућава рословска чињеница да коначни циљ који се има постићи није материјалне природе, што нас доводи до тога да не постоји ни могућност да се Мојсију предани принципи правде корумпирају. Тако се као ни ролсовски, ни Божији принципи правде не могу сматрати корисним са становишта утилитаризма (Велимировић 2013а: 466-488).

Питање почетне позиције и смисла „вела незнања“ још једна је тачка која, сматрамо, омогућава читање Ролса у хришћанском кључу. Наиме, као

⁷ Бог чак допушта човеку и да одлучи да ли ће се за прокламованим принципима правде повести или не. Непоштовање правде, као и код Ролса, повлачи консеквенсе, али то још увек не значи да Бог присиљава човека да прихвати Заповести.

што смо већ напоменули, Ролс несумњиво зна да правда то не може бити уколико није непристрасна, односно уколико је корумпирана људским потребама, па отуда у своје истраживање уводи хипотетичку почетну позицију коју карактерише за наше истраживање од нарочитог значаја концепција „вела незнања“ којом се „обезбеђује да нико није у бољем или лошијем положају приликом избора принципа због последица природних могућности или случајних друштвених околности“ (Ролс 1998: 29).

По томе што јасно говори шта је за правду пожељно, а шта не, односно како јасно раздваја морално подесно од онога што није, „вела незнања“ који не искључује познавање базичних елемената „околности правде“ (Ролс 1998: 126) бисмо могли придодати ону вредност коју у поставци темељних принципа има Дрво познања добра и зла чије избегавање је управо ради задовољења правде која се у исто време схвата као непристрасна правда, односно као савршена процесуална правда, затражено од човека.⁸

Још једно у овом контексту значајно питање јесте може ли се о „вела незнања“ и о почетној позицији говорити и као о Богу, односно може ли се повући извесна паралела са хришћанским схватањем улоге Бога као законодавца у процесу дефинисања темељних принципа правде који су изражени кроз Заповести које Израилу преко Мојсија додељује Законодавац, а који у својој суштини (ма како се ми према томе постављали, као теисти или атеисти) представља потрагу човека за непристрасном правдом.

Кренућемо од тезе да хришћанско схватање правде полази од идеје да корнисност, чије је недостатке схватао и Ролс, није од пресудног утицаја на правду схваћену као праведност, одакле исходи, баш као и у Ролсовој поставци, да је питање остваривања праведног друштва у потпуности зависно од његове потчињености/саобразности принципима правде. Дакле, оно што је Ролс настојао да оствари концептом „вела незнања“ – искључивање личног интереса ради избегавања могућег корумпирања правде, у хришћанској традицији „решено“ је одрицањем његовог значаја.

8 Николај Велимировић сматра да дрвце у Рајском врту заправо представља различита добра, морално прихватљива, која стоје на располагању човеку, док Дрво познања заправо представља граничну позицију, на којој се раздваја оно што је морално прихватљиво од оног што није. Отуда савет да се са тог дрвета не једе, заправо представља настојање Бога као законодавца да дате принципе правде који су човеку корисни сачува од његовог прихватања оних морално неподобних добара. Како није испоштовао савет, човек је покушао да корумпира правду, а пошто је и у хришћанском схватању, као и ролсовском, правду немогуће корумпирати интуитивизмом, то је човек био тај који је морао да устукне, како би на Синају, и касније са Христом поново дошао до два Завета, чиме је заправо обнављао своју покидану везу са принципима правде (Велимировић 2013б: 264).

У том смислу могло би се можда рећи и то да Заповести дате Јевреји-ма на Синају представљају обнову еденског Завета, након што је први прекршен кушањем плода са Дрвета познања, до чега је дошло управо захваљујући чињеници да у свом односу према правди човек није био у стању да оствари оно што је у својој како и сам каже хипотетичкој ситуацији, Ролсов човек ипак успео – одрекао се интуитивног добра тиме што се одрекао оних знања која могу да корумпирају одабир принципа правде. Ситуација у којој се нашао рајски човек може се тако сматрати чак мање хипотетичком од оне коју пред нас износи Ролс.

Могући однос између Бога као некорумпиране правде и „вела незнања“ као нужног услова рационалног досезања идеала некорумпиране (чисте процедуралне) правде (Ролс 1998: 134) можемо представити и у облику табеле:

Вео незнања	Бог
Искључује одређена знања	Знања чини неважним за испуњење правде
Чува правду од корупције	Чува правду од корупције
Рационално промишљање ⁹	Творевина спрам Творца

Док хришћанска теологија дакле сматра да сазнања о сопственом положају нису значајна за правду која је искључиво морална категорија¹⁰ (Велимировић 2013б: 259-260), Ролс као могућност очувања правде налази у

9 Рационалност Ролс не поставља у контрапункт према метафизичком. Он је не дефинише осврћући се на „недостатке“ друге стране, већ је гледа тако да би се око ње могли сложити и они који прихватају да је у средишту правде Бог као законодавац. Наиме, Ролс рационалност разуме као прихватање „најефикаснијих средстава за дате циљеве“ (Ролс 1998: 30) уз једину ограду, да се и средства и циљеви морају држати елементарних принципа правде и правде у целости. У том смислу, рационалне су оне установе које чине да се што више поштују принципи правде, а рационални су они поступци они који њима воде. У том смислу и воља творевине да прихвати Творца као законодавца, може се посматрати као рационална.

10 Као морални, Закон се обраћа човеку у сусрету духа са духом. Недостатак духа је разлог зашто нико осим човека у природи нема Закон. Природне односе регулишу „силе“, а не Закон који подразумева морал, који опет тражи дух (Велимировић 2013б: 259-260). Чињеница да је човек икона Божија омогућава му да прими и усвоји Закон. (Велимировић 2013б: 261) У овоме можемо наћи јединство које стоји између човека и принципа некорумпиране правде која сама себи кроз човеково прихватање гради подршку. Тиме оно што је у теологији „икона“ прераста у договор о којем говори Ролс – базична веза са правдом. Разлика у односу на хришћанско схватање огледа се у Ролсовој тези да принципи правде нису унапред очигледни, дати, него „своје оправдање налазе у чињеници да су били изабрани.“ (Ролс 1998: 54) Ова разлика иако се не може порећи, може се до извесне мере проблематизовати Елиловим ставом да правда коју Бог одређује није човеку наметнута, већ је ствар до које човек управо својим рационалним сагледавањем околности треба да дође. Тиме су Божији принципи правде „дати“ само условно, пошто њихова реализација зависи од тога да ли ће бити и изабрани.

ограничавању одређених знања, односно у њиховом искључивању из процеса дефинисања базичних принципа. Своје односе људи „унапријед треба да одлуче“ (Ролс 1998: 28) дакле, пре евентуалног сазнања шта такве одлуке, донете правде ради, могу да им донесу.

Само искључивањем интуитивности, сматра Ролс, правда се може сачувати од корупције, чиме се може доћи до првих принципа правде који морају бити дефинисани тако да регулишу „сваку наредну критику и реформи установа“ (Ролс 1998: 29) што им даје општи и по својој суштини морални карактер.¹¹

Идући ка истом циљу, Николај Велимировић ће у својој *Номологији* констатацијом да је ослобођење од физичких спутавања, схваћених као људске потребе независне од моралних начела правде, главни предулсов очувања правде, заправо доћи на позиције блиске Ролсовом „велу незнања“. (Велимировић 2013б: 263) Ову идеју он ће поновити и на другом месту констатацијом да се правда може разумети само духом¹², док просто „телесно мудровање“, лишено моралног принципа правде оптерећује човека у његовом расуђивању о правди (Велимировић 2013б: 265).

И код Ролса, као и у случају Завета долазимо до исте тезе да се услед прихватања правде као непристрасности врши усклађивање схватања „онога што је добро са оним што захтевају принципи правде“¹³ или да се барем не истичу захтеви „који непосредно крше те принципе.“ (Ролс 1998: 44) Дакле читаво друштво, као примарни субјект правде, усмеренео је у потпуности ка испуњењу прихваћених принципа. Оно има јасан циљ који није утилитаран, већ надилази просту људску вољу за добрим коју Николај Велимировић разуме као физички принцип правде, одвојен од моралног-духовног (Велимировић 2013б: 261).

11 Што их чини блиским Закону који даје Бог, чије Заповести, чине „основни морални закон“ и уједно основни принцип правде (Велимировић 2013б: 271). Принципи правде морају бити општи како би послужили „као једна повеља о трајно добро уређеном друштву“ (Ролс 1998: 130) што значи да морају бити општеважећи. Они морају бити универзални у примени односно морају важити „за свакога на основу тога што је морална особа“ (Ролс 1998: 130) односно, хришћанским речником речено, ту се дух обраћа духу, потпуно ослобођен од физичких ограничења. Принципи морају бити јавни, свима познати, у пракси они уносе „поредак међу сукобљене захтјеве“ (Ролс 1998: 132). Као посебан фактор Ролс наводи услов финалитета који пак говори да „не постоје виши стандарди којима би се разлики који подржавају захтјеве могли унупити“ (Ролс 1998: 133).

12 Ролсковски речено, морални принципи правде конституишу се и одржавају значајним моралним напором. Код Велимировића морал и дух су заправо исто.

13 Можемо ли овде чак говорити о Ролсовом платонизму?

Хришћански траг у Ролсовој концепцији правде која иако има уговорне елементе, укључивањем морала као суштинске детерминанте у значајој мери представља допуну, ако већ не контра-тежу, другим уговорним, најчешће утилитарним теоријама, могуће је пратити и у његовој тези о устројству праведног друштва, односно у базичним поставкама које то друштво чине таквим. Отуда ми се нећемо задржавати на оним елементима који праведну схему чине вољном, јер се они готово потпуно поклапају са Заповестима које је на Синају Бог дао Јеврејима, већ ћемо управо трагати за оним етичким/моралним/вечним/некорумпираним, што такву схему чини вољно прихватљивом у чему Ролс налази најчвршћи темељ стварању правде која ће пошто постане практични део друштвеног закона, обезбедити себи самоподршку (Ролс 1998: 135, 422).

Хришћанско читање Ролсове идеје праведног друштва враћа нас на идеју да друштвени и политички закони као такви не постоје већ да представљају више или мање еманацiju моралног закона (Велимировић 2013б: 284-287), што заправо представља темељни принцип на којем Ролс заснива сопствену идеју о могућности стварања праведног друштва у којем права „обезбијеђена правдом нијесу предмет политичког погађања нити рачун друштвених интереса“ (Ролс 1998: 21-22). Друштвени интереси и политичка погађања, наводи нас на закључак Ролс, нужно морају бити у служби правде схваћене као морал. (Ролс 1998: 32, 58, 407, 423, 424 и даље) Она је ван конвенција и тиме успева да очува статус некорумпираности. Оно што друштво једино може (и мора, ако се жели сматрати праведним) јесте да прихвата принципе правде и да се у свом деловању према њима води, односно да сходно њима усаглашава своје унутрашње односе (Ролс 1998: 22) чиме „одстрањује услове који изазивају раздируће ставове“ (Ролс 1998: 141).

За аутора *Теорије правде*, правда је прва врлина друштвених установа (Ролс 1998: 21) па је отуда и смисао односа унутар једне заједнице у одржавању и јачању правде, а не у кроисности и ефикасности (Ролс 1998: 21) односно, спречавање мешања „истине са симболима истине“ како наглашава Николај Велимировић (Велимировић 2013б: 265). Није дакле праведно увек оно што је добро, (правда претходи добру) па је у име праведности често потребно учинити и нешто што утилитаристички гледано није „добро“ односно није корисно или се барем таквим чини (Ролс 1998: 21, 45, 197, 401; Велимировић 2013б: 266-268).

Праведно друштво је оно чије се установе саздане на принципима правде¹⁴ вољно прихватају. Ролс наине схвата да не може бити говора о постојању апсолутно вољне схеме друштва (Ролс 1998: 31) али истиче да је праведно оно друштво које се ка таквој схеми која фактички укида и законе као врсту присиле на принципе креће. (Ролс 1998: 30) У овој тачки, Ролс се значајно приближава хришћанској ескаптолошкој традицији у којој кретање ка циљу представља смисао пута сам по себи, што је у крајњем и темељни принцип хришћанско-анархистичких погледа Жака Елила¹⁵ (Jacques Ellul).

На готово идентичним позицијама је и Николај Велимировић који је склон да отелотворење правде у друштвеним и политичким системима види искључиво као еманацију духовног света који у обилковању материјалног налази један од доказа свог постојања, чиме однос између правде и друштва постаје однос „између смисла и написаних слова“. (Велимировић 2013б: 262) Стварати друштво чије се установе усаглашавају са принципима правде, сматра Николај Велимировић, значи живети без страха и слободно, што је уједно и последица општег прихватања моралних закона чију исправност сведочи и социјални поредак. Његово непоштовање за собом повлачи консеквенсе које, ролсковским речником објашњене, нису нужно „добре“, али јесу исправне јер се спроводе у циљу заштите и обнављања правде. (Велимировић 2013б: 273-274).

Уколико вољу о којој Ролс говори поистоветимо са љубави која исходи из чињенице да се принципи правде прихватају добровољно и да они заиста у једном друштву делују на све, или макар допустимо могућност да говоримо о сличним појавама, ту заправо имамо посла са централним новозаветним принципом правде – љубави, односно са тезом да је управо љубав та која укида закон као принуду.

Као што Ролс нигде не дефинише закон као крајњу инстанцу правде, тако ни Свето Писмо Бога не поистовећује са Законом, али то чини са љубави, чиме јој даје предност у односу на закон. Ова чињеница отвара врата и за размишљање о могућем хришћанском анархизму из простог разлога што добровољност прихватања друштвене схеме која исходи из деловања правде као савршене процедуране правде, схваћена као љубав јесте та која укида законе који се, посматрани из ролсовског кључа могу разумети као непотпуна процесуална правда. Тамо где „се љубав зацари, закон престаје“ и то

14 Николај Велимировић констатује да је Бог човеку дао читав низ одредаба, уредаба, правила, али да сви они исходе из основног принципа правде, из Заповести. (Велимировић 2013б: 271)

15 Више о томе: Elil, Žak: Anarhija i kršćanstvo 2011.

не тако што се човеку коначно допушта да чини оно што се противи принципима правде, већ отуда што „љубав сама собом потпуно искључује и помисао на убиство, крађу или лажно сведочење“ (Велимировић 2013б: 301).

Укидање закона љубављу представља коначно сведочанство правилног одабира принципа правде који проширују сопствена схватања о правди тако што се показују као прихватљиви у ситуацијама у којима након што поразмислимо о сопственим изборима прихватамо решења која нуди принцип правде. (Ролс 1998: 35) Тиме, смена закона љубављу представља остварење идеала „потпуног моралног развитка“ (Ролс 1998: 423) који фактички представља крајњи циљ праведног деловања друштвених институција.

Овај концепт Ролс ће на другом месту назвати „морална осећајност“ наводећи да се она остварује онда када су свакидашњи судови до којих долазимо¹⁶ у потпуном складу са принципима правде (Ролс 1998: 58) односно онда када човек, након уклањања вела незнања из процеса уређења друштвених законитости и међусобних односа, ограничи „тежњу за другим циљевима“ (Ролс 1998: 22), уклони оно што није морално прихватљиво (Ролс 1998: 423), и тиме се ослободи интуитивности која угрожава принципе правде, чиме у коначници Ролсова теорија постаје комплетна - са друштва прелази на поље етике регулишући све односе, чинећи човека праведим (Ролс 1998: 32-33).

На идентичним позицијама је и Николај Велимировић који наводи да је крајњи смисао моралног Закона којег Бог даје човеку у томе да га држи изнад природе, а испод Њега (Велимировић 2013б: 263) што практично значи да је суштина оваплоћења правде кроз поредак у промени човека ради коначне промене света, чиме се стварају услови за трајно чување правде од интуитивности. У том смислу, праведан и моралан је онај који, занемаривши сопствено схватање добра, све што се око њега дешава тумачи искључиво правдом (Велимировић 2013б: 282).

Уместо закључка: не-теизам као конверзија

Ово невелико истраживање Ролсове Теорије правде, које је пред себе ставило велики циљ, чије докинуће упркос свим напорима остаје под знаком питања, не би било комплетно да се на његовом крају не вратимо неколико деценија у натраг, како бисмо се за трен задржали на раду *A Brief*

¹⁶ Па тако и они о нама самима

Inquiry into the Meaning of Sin and Faith чији се трагови, хтео то Ролс или не, могу пронаћи и у тексту који је био главна тема нашег истраживања.

Наиме, иако је у међувремену одустао од својих религиозних концепата (сматрамо услед личне немогућности да прихвати оно о чему је и сам говорио, да добро и корисно нису исто што и праведно)¹⁷ Ролс се, у свом настојању да дође до принципа правде које ће човек моћи не само да прихвати, већ и да слободно преиспитује након што их прихвати (а то значи и одрећи), ипак значајно ослонио на своје религиозно поимање света што нам, сматрамо, даје за право да о *Теорији њравде* проговоримо на начин на који смо то учинили.

Као што је правда та која сходно Ролсовој теорији твори заједницу, а неправда која човека удаљава од остварења идеала „потпуног моралног развика“, тако и вера, бележи Ролс у свом спису из 1942. јесте та која чини заједницу могућом, док је грех својим „злим плодовима“ разграђује (Rawls 2009: 214).

Уколико се сложимо да је првобитна вера код каснијег Ролса замењена правдом, онда и питање спасења које млади Ролс схвата као враћање грешног заједници, у *Теорији њравде* прераста у процес којим праведно друштво настоји да све изазове који човека удаљавају од правде ако не искорени, а оно сведе на прихватљиву меру.

Чак и став младог Ролса да заједништво није прост резултат деловања природних сила, акт еволуције или последица договора насталог на трагу заједничке користи, већ израз унутрашње човекове и суштине оних са којима је човек повезан (Rawls 2009: 2015) добио је свој каснији израз у одбацивању утилитаризма и интуитивизма што је за последицу имало трагање за вишим идеалом који твори правду. Тај идеал, каснији Ролс више не налази у Богу, већ у моралним начелима¹⁸ који, чинећи допуну уговорној теорији сведоче управо оно о чему је говорио и млади Ролс – правда се не може достићи регулативама деперсонализоване природе (Rawls 2009: 215) која је нежно интуитивистичка¹⁹, већ довођењем сопствене моралности у склад

17 У раду *On my religion*, Ролс као разлоге због којих почиње да сумња и коначно одбацује религиозни поглед на свет, уз личне разлоге и крајње прозаично схватање хришћанске правде од стране самог свештенства, наводи страдање изазвано Другим светским ратом, а пре свега Холокауст. Без жеље да улазимо у дубље анализе, како страдања као таквог, али и Ролсових разлога, остављамо под знаком питања чињеницу да је питање прихватања Потопа потуно комплементарно прихватању Холокауста и уопште страдања као исправног.

18 Сам Ролс говори, као што смо могли видети, да је његова теорија правде пре свега морална концепција.

19 Њоме управљају силе, не морал, односно разум-Бог у интерпретацији Владике Николаја Велимировића.

са начелима правда, у чему је 1942. проналазио суштину концепта спасења. (Rawls 2009: 215) Нису дакле економске реформе, образовање, развој интелекције и уопште различити друштвени концепти ти који омогућавају човеку да буде праведан. (Rawls 2009: 216) И млади и стари Ролс подједнако одбацују вулгарни натурализам, сматрајући да човек није ни животиња, ни бизнисмен, нити надчовек (Rawls 2009: 216-218) већ морално биће – дух који тек пошто прихати принципе правде почиње да ствара друштво које ће те принципе материјализовати. Без њих, економске и сваке друге теорије не могу обезбедити жељени циљ. Тиме је коначно и код младог и код старог Ролса, добро и корисно једнако подређено правди на начин да они управо као такви из ње исходе.

Одбацивању утилитаризма у Теорији правде, претходило је, неколико деценија раније спроведено истраивање феномена „добра“ схваћеног као објекта жудње²⁰. (Rawls 2009: 219) Тако, млади Ролс децидно истиче да објекти наше жудње, како припадају људској природној страни која добија своје место и значј тек пошто су одређени основни унутрашњи, духовни, морални елементи, не могу имати ништа са спасењем. (Rawls 2009: 219) Управо ова теза је у каснијој *Теорији љравде* прерасла како у идеју о нужном одрицању давања „добра“ примарну улогу у процесу дефинисања правде, тако и у тезу о потреби ограничавања одређених знања како би се прокрчио пут до ваљаних принципа правде („вео незнања“).

Како се простом погодбом која треба да задовољи „добро“ не може доћи до правде, то млади Ролс истиче да отуда не може бити ни заједнице, пошто се бивајући резултат „погодбе“ - простог уговора, друштво третира као средство за испуњење сопственог добра што узрокује стално стање страха и сумње коју људи нужно имају једни према другима (Rawls 2009: 229). Заједници дакле треба нешто изнад „добра“ што би могло бити уравнотежујући фактор – Бог, односно, у каснијој интерпретацији – правда.

„Конверзија“ као тренутак у којем се Бог и човек сусрећу, темељни је принцип хришћанске теологије (Rawls 2009: 236) али и потоње *Теорије љравде* пошто представља моменат у којем човек у потпуности прихвата принципе правде као своје. Како „конверзија“ није резултат нсилног деловања Бога већ последица самоспознаје сопствене грешке (Rawls 2009: 239) то она заправо представља отелотворење потпуне процесуалне правде (човек

20 Млади Ролс чак у потпуности одбацује „вољу“ за коју сматра да није саобразна духовном, већ природном аспекту личности. Инстинкти су ти који нешто „желе“, а не личност. (Rawls 2009: 220)

примењује принципе правде најпре на себи, а потом и на друге). Није дакле правда та која нам пресуђује, већ лично огрешење о њене принципе. Потпуна самосвест тако се у оба случаја поклапа са готово апсолутном моралношћу, па отуда и Ролсова ослоњеност на Кантов категорички императив.

Ова теза, уз друге које смо се потрудили да покажемо, враћа нас коначно на почетак, на идеју да *Теорија њравде* представља покушај строг Ролса да дође до оних принципа које ће моћи не само да прихвата, већ да тумачи и коначно – одбаци. Па ипак, тиме, као што смо видели, његова теза не исцрпљује погледе младог, верујућег Ролса. У крајњем, у раду *On my religion* (1997) Ролс ће и сам, након свега, нагласити да као што не може да прихвати религиозни поглед на свет као савршено моралан, тако исто не може ни да га негира на начин на који то чине атеисти. Уместо тога он говори о „не-теизму“ (nontheism) као средњем решењу, концепту савршено компатибилном са религиозном вером и њеним базичним принципима (Rawls 2009: 269).

У чињеници да „не-теизам“ представља вечиту „конверзију“ религиозне у моралну правду (и обратно), лежи могућност хришћанског ишчитавања дела које већ пет деценија не престаје да опседа оне који промишљају о једном од најважнијих питања политичке филозофије – правди.

Литература

- Берђајев Николај, *Нова религијска свесћ и друшћивена сћварносћ*, Београд 2001.
- Велимировић Николај (а), *Сабрана дела*, књига четврта, Глас Цркве, Шабац 2013.
- Велимировић Николај (б), *Сабрана дела*, књига пета, Глас Цркве, Шабац 2013.
- Elil Žak, *Anarhija i kršćanstvo*, DAF, Zagreb 2011.
- John Rawls, *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England 2009
- Ролс Џон, *Теорија њравде*, ЦИД, Подгорица 1998.

Stevo Lapčević

University of Belgrade

Faculty of Political Science

Museum of Srem, Sremska Mitrovica

lapcevicst@gmail.com

A POSSIBLE CHRISTIAN READING OF JOHN RAWLS'S *A THEORY OF JUSTICE*

Summary

*The author offers a possible Christian interpretation of John Rawls's *A Theory of Justice*, the work through which one of the most important modern political thinkers, after decades-long dominance of positivism, brought back the normative-ontological view on politics to the historical scene. By doing this, the author aims to point to the Christian roots of Rawls's concept of perfect procedural justice (which he calls 'uncorrupted justice') through parallel analysis with the works of Bishop Nikolai Velimirovich related to defining the concepts of justice in Christianity and the role of God as the Lawmaker. The main thesis the author proves is that Rawls's concept of the veil of ignorance, and justice understood as what is right rather than what is good, with the imperative of an individual accepting it regardless of the consequences it would have on them (knowing that they are doing what is right nevertheless), represents the essence of defining God as the Lawmaker in the way it is done by Bishop Nikolai Velimirovich.*

Key words: justice, ignorance, God, rational, freedom, faith, ethics.